

ДВА СРПСКА СРЕБРНА ПРИЛОГА ИЗ XIX ВЕКА У ЦРКВИ СВЕТОГ СПИРИДОНА НА КРФУ

Категорија чланка: стручни рад

1. Сребрно кандило и сребрна дијадема, дарови српских приложника
1. Silver vigil lamp and silver diadem, votive gifts by Serbian donors

Апстракт: Рад представља сегмент опсежнијег истраживања култа Светог Спиридона код Срба, са циљем да скрене пажњу на путеве ширења и поштовања култа овог светитеља код припадника српског грађанства XIX века који живе у Трсту, а скупочним даровима се уписују у приложнике цркве Св. Спиридона на Крфу. Заснован на теренским истраживањима и на проучавању доступне архивске грађе, рад открива два репрезентативна сребрна предмета – кандило и дијадему, израђене у духу стилских тенденција европске примењене уметности XIX века. Поред поштовања овог светитеља у традиционалној, народној култури, присуство дарова српских приложника у цркви Св. Спиридона на Крфу потврда је постојања

култа овог светитеља у редовима имућне тршћанске српске буржоазије.

Кључне речи: Марија Ковачевић, сребрни прилози, Трст, Христопор Тузлић, црква Св. Спиридона на Крфу.

У граду Крфу, на истоименом острву у Јонском мору, налази се храм из 1590. године посвећен Св. Спиридону Тримитунтском. У њему се чувају мошти једног од древних светитеља хришћанске цркве – Св. Спиридона чудотворца, епископа тримитунтског, заштитника града и острва Крфа. Према традицији Цркве, овај кипарски епископ, савременик Св. цара Константина, био је учесник Првог васељенског сабора у Никеји и савременик Св. Николе, једног од најпоштованијих светитеља код Срба. Његове мошти доспеле су на Крф након пада Цариграда и биле су у приватном власништву чувене крфске породице Вулгарис (Βούλγαρης). Браћа Артемије (Αρτέμις) и Никола (Νικόλαος) Вулгарис, свештеници, добили су 1571. године у наследство мошти Св. Спиридона, тестаментом, од своје мајке (Αγοροπούλου 2007: 53).

Првобитни храм намењен за смештај и чување моштију Св. Спиридона подигнут је између 1527. и 1531. године. Већ 1575. године је срушен, да би се две године касније, тј. 1577, приступило зидању садашњег храма.

Унутрашњост данашњег храма датира углавном из XIX века. Мермерни иконостас израђен је 1864. године – по пројекту британског архитекте М. Мауерса (М. Mauers), док је иконе осликао грчки иконописац Спиридон Просалентис (Σπυρίδων Προσαλέντης). Стари мермерни иконостас, пројектован у пет нивоа – са иконама из XVII и XVIII века, пренет је у некадашњу англиканску цркву Св. Ђорђа. Иконе *Великих празника* и дванаесторице апостола са тог иконостаса биле су дело критског сликара Емануила Цанеа (Εμμανουήλ Τζάνες), а престоње иконе из XVIII века биле су рад Крфљанина Спиридона Сперанце (Σπυρίδων Σπεράντζας). Највећи број тих икона уништили су немачки војници током Другог светског рата. Сачуване су само две иконе из зоне *Великих празника* – *Силазак у Ад* и део иконе *Христовог рођења*, које се данас чувају у крфском музеју икона у цркви Богородице Антивунуотисе (Pieris 2007: 65).

2. Сребрно кандило, дар Христофора Тузлића, 1862.
2. Silver vigil lamp donated by Hristofor Tuzlić, 1862

У XVIII веку таваница храма била је украшена са двадесет сцена на којима су представљена чуда из житија Св. Спиридона. Ове слике, дела сликара Панајотиса Доксара (Παναγιώτης Δοξάρης) из 1727, биле су смештене у масивне дуборезне позлаћене рамове, причвршћене за таваницу. Такав начин украшавања, очигледно настао по узору на Веронезеову (Paolo Veronese) таваницу у Дуждевој палати у Венецији, представљао је новину у уређивању православног храма. Услед оштећења од влаге, слике су између 1850. и 1871. године замењене делима крфског иконописца Николе Аспиотија (Νικόλαος Ασπιώτης).

Црква Св. Спиридона обилује веома вредним богослужбеним предметима. Најбројнија су сребрна кандила – дарови грчких, венецијанских и руских приложника. Међу њима се истиче и једно златно кандило венецијанске израде из 1672. године, дар крфског племића Николе Политиса (Νικόλαος Πολίτης; Thymis 2007: 79). Значајни дарови су и сребрно панакандило – прилог

3. Сребрна дијадема, дар Марије Ковачевић
3. Silver diadem donated by Marija Kovačević

Млетачког сената из 1716. године, и сребрно кандило које је 1717. године храму приложио адмирал Андреа Пизани (Andrea Pisani) са официрима млетачке флоте. Ова два кандила дарована су цркви Св. Спиридона у знак захвалности светитељу због спасавања острва Крфа приликом турске опсаде 1716. године (*ibid.*: 76–77). Панакандило, састављено од једног већег, централног кандила и шест мањих кандила, смештено је са западне стране храма испред хорске галерије. На централном кандилу налази се натпис: „OB | SERVATAM CORCYRAM | DIVO SPYRIDIONI TVTELARI | SENATVS VENETVS | ANNO MDCCXVI“. Велико кандило, дар Андрее Пизанија, налази се на левој страни храма, наспрам северних врата. На њему се налази натпис: „DIVO | SPIRIDIONI TVTELARI | VTRAQVE CLASSE | PROTECTA | ANDREA PISANI SVPREMO | DVCE | VTRIVSQVE CLASSIS | NOBILES | EX VOTO | ANNO M.DCCXVII“.

О богатству и изгледу цркве Св. Спиридона сведоче српски поклоници у XVIII веку. Приликом поклоничког путовања о Васкрсу 1789. године, ради поклоњења моштима Св. Спиридона, јерођакон далматинског манастира Драговића Спиридон Алексијевић је, у аутобиографском делу *Споменак Милорадов*, оставио сведочанство:

„Када сам био у цркви свјатаго Спиридона, от мојега љубопитства мјерио сам цркву, и написао што сам по њој видио, све како овди ниже следи:

4. Донаторски натпис на дијадеми Марије Ковачевић
4. Donor's inscription on the diadem donated by Marija Kovačević

Нека се зна колико у цркви свјатаго Спиридона има кандила.

Над кивотом у капели гдје тјело Свјатаго почива,
что јеже-дневно горе, јест кандела от сребра 6
Пред кивотом кад је Свјатаго тјело на двору
изнесено, от злата чиста 3
У олтару великому 7
Пред крстом великим 3
Пред апостоли у предјелу 12
Пред престолним иконам 4
Велика кандела над пјевницам и посред цркве као
цоке (цвјет) 3
По свој цркви други кандела 1
У припрати једно 1
У све 49
Церква широка стопа ножни 37 а долга 104 осим
олтара, олтар дуг стопа 16.

28. априлиа 1789. га у Корфу,
Спиридон Алексијевић, јеродјакон.”

Међу делима примењене уметности у цркви Светог Спиридона налазе се и дарови двоје српских приложника, о чему сведоче натписи угравиран на њима (Сл. 1).

Први дар је велико сребрно кандило, смештено у непосредној близини десне певнице, наспрам јужних олтарских двери, иза којих се, у простору ђаконикона, чувају мошти Св. Спиридона (Сл. 2). Оно је, техником искуцавања и цизелирања, украшено мотивом стилизованог акантусовог листа. При дну кандила је, могуће накнадно, окачен сребрни вотивни модел једрењака. На кандилу је угравиран донаторски запис на српском језику, писан предвуковском ортографијом, са наведеним именом дародавца и годином даривања: „ХРИСТОФОРЪ N. ТУЗЛИЧЪ ИЗ САРАЕВА ПРИЛОЖИ 1862“.

Други дар је масивна сребрна дијадема¹, која се издваја по своме значају и функцији (Сл. 3). За разлику од кандила, које је стално изложено у храму, она се користи само у свечаним приликама, када се поставља као украс изнад кивота са светитељевим моштима приликом њиховог излагања у цркви. Дијадема је у облику цветне гирланде украшене плисираним тракама, са укомпонованим новозаветним, односно литургијским симболима – путиром, крстом и класовима жита. На њој се налази и натпис о даривању на италијанском језику: „DONA DI MARIA VEDOVA COVACEVICH ALLA CHIESA DI S. SPIRIDONE IN CORFU“ (Дар Марије, удове Ковачевић, цркви Св. Спиридона на Корфу). Година даривања није наведена² (Сл. 4). Ова дијадема заменила је сребрни украс исте намене – циборијум, који је коришћен током XVIII века, што се види на многобројним сачуваним иконама из тог периода (Петијевић 2014: 75).

Донаторски натпис на дијадеми, угравиран на италијанском језику, као и чињеница да се у Трсту налази српска црква посвећена Св. Спиридону, навели су нас на то да истраживање о пореклу српских приложника усмеримо ка прошлости српске тршћанске заједнице.³

Приложник сребрног кандила, Христофор Тузлић, био је имућни трговац. Неко време живео је у Сплиту, где је имао трговачку радњу, а 1856. године се, из

¹ Прихватили смо израз који је уобичајен међу житељима Корфа, али и у грчкој литератури.

² Грчки истраживач Јанис С. Пијерис (Γιάννης Σ. Πιέρης) претпоставља да је овај сребрни украс могао настати у првој половини XIX века: „The inscription has no date, but the dedication of the silver diadem must have taken place in the first half of nineteenth century.“ (Pieris 2007: 69).

³ Детаљније податке о српској тршћанској заједници и цркви Св. Спиридона у Трсту видети у: Пурковић 1960; Милошевић, Ђ. и Медаковић, Д. 1987, *Летопис Срба у Трсту*, Београд: Југословенска ревија; Митровић, М. (прир.) 2007, *Светлост и сенке: култура Срба у Трсту: зборник радова*, Београд: Clio. Resciniti, L., Messina, M. i Fiorin, M. B. 2009, *Genti di San Spiridone: i Serbi a Trieste, 1751–1914 = Људи Св. Спиридона: Срби у Трсту 1751–1914*, Cinisello Balsamo (Milano): Silvana.

5. Надгробни споменик Христофора Тузлића на српском гробљу у Трсту
5. The tomb of Hristofor Tuzlić at the Serbian cemetery in Trieste

6. Породична гробница Ковачевића на српском гробљу у Трсту
6. The Kovačević family tomb at the Serbian cemetery in Trieste

здравствених разлога, стално настанио у Трсту (Аноним 1910). Његово име, забележено међу пренумерантима из Сплита у *Српско-далматинском алманаху* из 1836. године, као и у списку пренумераната Вуковог *Ковчежића* из 1849. године, сведочи да је био поштовалац српске писане речи (Карацић 1849: 148). Помагао је и српске културне и просветне институције. За живота је 20.000 форинти, које је оставио свом наследнику Константину Вучковићу, наменио за оснивање српске гимназије у Сарајеву (Гавриловић 1904: 56). Његово име налази се и међу добротворима у *Списку утемељивача, великих добротвора и добротвора Српске црквене општине у Трсту*.⁴ У документима који се чувају у Архиву Српске православне црквене општине у Трсту, *Cristoforo Nicolo Tuslich* се већ 1864. године спомиње као покојни (Поповић, Гилер и Пурић 2007: 135). Сахрањен је на српском православном

⁴ Списак је установљен на седници тршћанске Црквене општине 23. новембра 1951. године (Пурковић 1960: 183).

гробљу у Трсту (Сл. 5). На епитафу његове гробнице наведене су године рођења и смрти (1811–1862), тако да је могуће да је кандило које је даровано 1862. године приложено и *ex voto*, односно постхумно, по завештању приложника.

Приложница сребрне дијадеме, Марија Ковачевић, била је супруга имућног тршћанског трговца Александра Ковачевића. Подаци о томе налазе се у литератури (Чоловић 2006: 132), где се приложница цркве Св. Спиридона на Крфу наводи као „удова српског велетрговца Ковачевића дона Марија из Трста“.⁵

Према подацима на епитафу породичне гробнице Ковачевића⁶ на српском гробљу у Трсту (Сл. 6, 7),

⁵ У монографији манастира Крка, Б. Чоловић, позивајући се на *Βυζαντινή και μεταβυζαντινή τέχνη στην Κέρκυρα* : μνημεία, εικόνες, κεφάλια, πολιτισμός (1994: 176), наводи у напомени 395 да је у питању „удова српског велетрговца Ковачевића дона Марија из Трста“.

⁶ Гробницу породице Ковачевић израдио је милански вајар Емилио Бизи (Emilio Bisi), аутор девет скулптура на фасади тршћанске цркве Св. Спиридона (Белоки 2007: 234).

7. Биста Марије Ковачевић на породичној гробници
7. The bust of Marija Kovachević on the family tomb

Александар Ковачевић био је „великокупац, родом из Мостара“, који се преселио „у вечност 3. новембра 1874. живота свога 68 године“ (Белоки 2007: 234).

Он је у неколико наврата био председник Црквене општине и један од приложника српске цркве Св. Спиридона у Трсту. Овој цркви поклонио је престону икону Богородице, због чега је забележен као „добро-твор“ Српске православне црквене општине (Пурковић 1960: 183).

У епитафу се помиње и његова супруга, Марија Ковачевић, сахрањена у истој гробници: „Овде почива | Марија Ковачевић | удова Александра | рођена Гашић | из Дубровника | пресели се у вјечност | 2 октобра 1901 |

живота свога 83 године“ (Белоки 2007: 234). Марија Ковачевић помагала је и друге православне храмове. У архиви манастира Савине код Херцег Новог чува се извештај од 3. јануара 1876. године о дародавцима и прикупљеним средствима за израду новог иконостаса цркве Св. Саве у савинској парохији. Међу приложницима средстава које је послало „Српско Обшество Тријестинско“ (укупно 25 форинти) на првом месту налази се „Г-ђа Марија удова Ковачевић“, која је приложила 15 форинти (Комар 2009: 645).

Породица Ковачевић је у Трсту упамћена по својим доброчинствима. Прерано преминула ћерка Марије и Александра Ковачевића, такође Марија, оставила је новчана средства прихватишћу за сиромашне у Трсту, где се и данас налази њена биста. На епитафу породичне гробнице о њој је записано: „Овде почива | Марија | ћерка | Александра и Марије | Ковачевић | престави се 16. фебруара 1875 | живота свога 25 године“.

На сребрној дијадеми коју је крфској цркви Св. Спиридона приложила удовица Марија Ковачевић није наведена година даривања. На основу изнетих података види се да су Марији Ковачевић у року од две године преминули супруг Александар (1874) и ћерка Марија (1875), а да се она упокојила 1901. године. Стога је могуће да је дијадему, намењену као украс над кивотом са моштима Св. Спиридона, приложила за покој душа својих најближих.

На уметничкој слици *Кивот Св. Спиридона*, грчког сликара Викентија Вокациамбиса (Βικέντιος Μλοκατσίδης), насталој 1883. године, приказана је и дијадема Марије Ковачевић. На основу тога закључујемо да је прилог удовице Марије Ковачевић дарован цркви Св. Спиридона између 1874. и 1883. године, тј. након смрти њеног супруга, а пре настанка поменуте слике.

Оба предмета смештена су у храму на месту које посетиоцу омогућује тек визуелни контакт, а приметно је да су израђени у духу стилских тенденција европске примењене уметности XIX века. На основу чињенице да су и Христофор Тузлић и Марија Ковачевић били житељи Трста можемо претпоставити да су оба дара настала у некој од тршћанских златарских радионица.

Дарови наведених српских приложника крфској цркви Св. Спиридона били су израз личне побожности и поштовања према Св. Спиридону, али и још једна потврда постојања култа овог светитеља у редовима имућне тршћанске српске буржоазије.

ЛИТЕРАТУРА

Петијевић, А. 2014

Иконе Светог Спиридона у музејским збиркама, трагови једног светитељског култа, у: *Светлост од светлости* : хришћански сакрални предмети у музејима и збиркама Србије, Београд: Музејско друштво Србије, Ниш: Народни музеј, 55–90.

Комар, Г. Ж. 2009

Бока Которска : ћирилски споменици 17. 18. и 19. вијека : (Acta Serbica) : мјешовита грађа : (1608-1917) : архив града Херцег-Новог, архив манастира Савине, приватне збирке Боке, Херцег Нови: Друштво за архиве и повјесницу херцеговску, (Посебна издања 25).

Agoropoulou, A. 2007

The Church of St Spyridon in Corfu, in: *St. Spyridon: His Church and Cult in Corfu*, Corfu: Holy Metropolis of Corfu, Paxi and the Diapontian Islands.

Белоки, Л. 2007

Скулптуре на тршћанским гробљима, у: *Светлости и сенке, култура Срба у Трсту*, прир. Марија Митровић, Београд: Clio, 231–248.

Pieris, Y. S. 2007

The Development of the Interior Decoration of the Church of Saint Spyridon, in: *St. Spyridon : His Church and Cult in Corfu*, Corfu: Holy Metropolis of Corfu, Paxi and the Diapontian Islands.

Поповић, Љ., Гилер, Д. и Пурић, М. (прир.) 2007

Архив Српске православне црквене општине у Трсту 1749–1950: попис архивске грађе, том 1, Београд: Архив Србије.

Thymis, C. P. 2007

Votive Offerings and Inscriptions, in: *St Spyridon : His Church and Cult in Corfu*, Corfu: Holy Metropolis of Corfu, Paxi and the Diapontian Islands.

Чоловић, Б. 2006

Манастир Крка, Загреб: Српско културно друштво „Просвјета“.

Пурковић, М. А. 1960

Историја Српске православне црквене општине у Трсту, Трст: Српска православна црквена општина, (Издања Српске православне црквене општине у Трсту 1).

Аноним 1910

Костантин Вучковић, српски народни добротвор, *Српска зора*: лист за просвјету и привреду (Дубровник) год. IV, бр. 1, 1. јануар.

Гавриловић, А. (ур.) 1904

Знаменити Срби XIX века, год. III, Загреб: Српска Штампарија.

Караџић, В. С. 1849

Ковчежић за историју, језик и обичаје Срба сва три закона, Беч: Штампарија Јерменског манастира.

Summary

ALEKSANDAR PETIJEVIĆ

Museum of Vojvodina, Novi Sad

TWO 19TH-CENTURY SILVER VOTIVE GIFTS DONATED BY SERBIAN DONORS IN THE CHURCH OF SAINT SPYRIDON ON CORFU

In the town of Corfu there is a church dedicated to St Spyridon of Tremithus, built in 1590. It keeps the relics of one of the ancient saints of the Christian church – St Spyridon the miracle worker, the Bishop of Tremithus and the patron of the island and town of Corfu. The Church of St Spyridon abounds in valuable liturgical objects. The most numerous among them are vigil lamps donated by Greek, Venetian and Russian donors. Items donated by two Serbian donors can also be found among the works of applied art in the Church of St Spyridon.

The first votive gift is the silver vigil lamp donated by the Trieste merchant Hristofor Tuzlić in 1862. The second item is a silver diadem, donated by Marija Kovačević of Trieste. The diadem was made between 1874 and 1883 in the

form of a flower garland; it is used on festal occasions, when it is placed as a decoration upon the reliquary which contains the relics of the saint. It may be observed that the items donated by Serbian donors conform to the stylistic tendencies of the European applied art of the 19th century. Having in mind that both Hristofor Tuzlić and Marija Kovačević were citizens of Trieste, we may assume that both votive gifts originated in some of the goldsmith's workshops of Trieste. The votive gifts made to the church of St Spyridon on Corfu by the mentioned Serbian donors were an expression of personal piety and the veneration of St. Spyridon. Nevertheless, they confirm of the presence of the veneration of the saint among of the wealthy Serbian bourgeoisie in Trieste.